

PILIGRIMAI IŠ LIETUVOS – ROMOS ŠV. DVASIOS BROLIJOS NARIAI 1492–1503 M.

DARIUS BARONAS

Šiame straipsnyje* siekiama pristatyti naujai aptiktus duomenis apie Romą XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje pasiekusius piligrimus iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (taip suprastina ir „Lietuva“ straipsnio pavadinime)¹. Lietuvos istoriografijoje dalis tokios informacijos buvo žinoma tik iš istoriografinių darbų, kita dalis – dar apskritai nebuvo įvesta į mokslinę apyvartą. Todėl šiuo tekstu ir siekiama užpildyti šią spragą, kartu tikintis, kad tai paskatins ir kitus tyrėjus aktyviau ieškoti lituanistinės medžiagos Romos archyvuose ir bibliotekose, kurių fondai yra ir sunkiai aprėpiami, ir nelengvai apžvelgiami – tad jų klostuose vis dar galima tikėtis rasti naujų duomenų, svarbių Viduramžių ir Ankstyvųjų naujųjų laikų LDK istorijos tyrimams. Svarbiausia straipsnio dalimi laikytinas priedas, kuriame skelbiamos lituanistinio turinio XV a. pabaigos – XVI a. pradžios žinutės, išrinktos iš Lancisianos bibliotekoje saugomos Šv. Dvasios brolijos knygos, į kurią užsirašė ar buvo įrašyti šios brolijos nariais tapę asmenys. Tai rankraštinė, pergamentinė knyga, įrišta į storu audeklu aptrauktus ir bronziniais apkaustais papuoštus medinius viršelius. Ją sudaro 482 numeruoti lapai (20 × 27 cm). Šios knygos (*Liber fraternitatis Sancti Spiritus*) signatūra Ms. 328.

Reikia pažymėti, kad ši knyga ir joje esanti lituanistinė informacija pasitaruoju metu jau yra patekusi į kai kurių Lietuvos tyrėjų akiratį, tačiau, mūsų žiniomis, iki šiol ši pažintis buvo tik netiesioginė, užsimezgusi per vo-

* This paper was given as part of a research project “The Conversion of Lithuania: from Pagan Barbarians to Late Medieval Christians” funded by EU Global Grant (No. VP1-3.1-ŠMM-07-K-03-008).

¹ Dėkojame Liudui Jovaišai, paakinusiam tirti šią knygą, S. C. Rowellui, pasidalinuisiam kai kuriomis išžvalgomis, ir Lancisianos bibliotekos darbuotojai Patrizzia Ricca, padėjusiai rasti šį rankraštį. Wioletta Pawlikowska-Butterwick ir Kęstutis Gudmantas pagelbėjo kai kuria reikiama literatūra.

kiečių ir lenkų tyrėjų darbus². Kadangi spėjome, kad niekas sistemingai šios knygos dar nėra tyres turėdamas konkretų lituanistinės medžiagos paieškos tikslą, nusprendėme tai atlikti patys. Tai tapo įmanoma dėka atsiradusios galimybės 2014 m. kovą darbuotis Romos archyvuose ir bibliotekose, vykdamant Visuotinės dotacijos projekte numatytas užduotis³.

Nereikia būti ypatingu tyrėju, kad prisilietęs prie šios knygos supras-tum, jog turi reikalą su ypatingu praėjusių amžių paminklu. Dabartiniame centrinės Romos Borgo kvartale jau VIII a. pradžioje iškilo Anglijos kara-liaus Inės (689–726) funduota špitalė, turėjusi glausti jau tuomet gausiai į Romą plūdusius piligrimus iš Anglijos. Vėlesniais amžiais dėl Romą išti-kusios politinės suirutės ir socialinės sumaišties ši institucija tik vegetavo, kol ją, gaisrų nusiaubtą ir plėšimų nustekentą, naujam gyvenimui prikėlė pop. Inocentas III (1198–1216). Šis popiežius rūpinosi jos gerbūviu, o admi-nistravimo našta pavedė pal. Gijomui iš Monpeljė (*Guy de Montpellier*), Šv. Dvasios špitalininkų ordino ir Šv. Dvasios brolijos įkūrėjui⁴. Reikia turėti omenyje, kad tuo metu buvo įprasta, jog špitalė – tai visų pirma paramos punktas, skirtas tenkinti piligrimų, keliautojų ir pavargėlių poreikius, tuo tarpu tikri ligoniai gydydavosi namuose lankomi gydytojų. Mums savaime įprastos ligoninės bruožus ši špitalė ėmė įgyti kaip tik Gijomo įgyvendin-tos reorganizacijos dėka. Joje vienu metu jau galėjo būti gydoma apie 300 ligonių. Žinoma, ir tradicinės špitalės sritys nebuvo apleistos, todėl joje ir toliau būtinąją paramą vienu metu galėjo gauti apie 600 vargšų. Taip pat

² Panašu, kad į šią knygą, kaip ir į pačią Lancisianos biblioteką, dėmesio nebus atkreipę tarpukario ir pokario metais Italijos (daugiausia Romos) archyvuose lituanistinę medžiagą rinkę Jonas Totoraitis, Zenonas Ivinskis, Paulius Jatulis ar Paulius Rabikauskas. Išsamų straipsnį apie galimas lituanistinės medžiagos ieškojimo vietas Italijoje paskelbė Rūstis Kamuntavičius, „Itališki XVI–XVII a. su Lietuva susiję tekstai“, in: *Istorija*, Vilnius, 2001, t. 49–50, p. 88–97. Reikia įspėti, kad kai kur nurodoma neteisinga šio rankraščio signatūra, atsiradusi dėl korektūros klaidos (pvz., Jacek Wiesiołowski, „Pielgrzymowanie Polaków do Rzymu na przełomie XV i XVI w. (1478–1526)“, in: *Peregrinationes: Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, pod redakcją Haliny Manikowskiej i Hanny Zaremskiej, (ser. *Colloquia Mediaevalia Varsoviensia*, t. 2), Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 1995, p. 160. Lancisianos bibliotekos rankraščių rinkinį sudaro 380 XIV–XIX a. rankraščių, didesnioji jų dalis iš XVII a. Išsamiau su Lancisianos bibliotekos rankraščių rinkiniu galima susipa-žinti knygoje: Pietro De Angelis, *Giovanni Maria Lancisi, la Biblioteca Lancisiana, l'Accademia Lancisiana: nel 250 anno di fondazione*, (ser. *Collana di studi storici sull'Ospedale di Santo Spirito in Saxia e sugli ospedali romani*, t. 26), Roma: Nuova tecnica grafica, 1965, p. 151–163.

³ Visuotinės dotacijos projektas „Lietuvos atsivertimas: pagonys barbarai tampa vėlyvųjų viduramžių krikščionimis“, projekto kodas VP1-3.1-ŠMM-07-K-03-008. Vykdytojai Darius Baronas ir S. C. Rowell.

⁴ Žr. *Catholic Encyclopedia*: <http://www.newadvent.org/cathen/07415a.htm>.

pažymėtina, kad šioje špitolėje bent jau nuo pop. Inocento III laikų buvo rūpinamasi ir pamestinukų bei našlaičių globa (iki mūsų dienų yra išlikęs daiktinis šio rūpesčio liudytojas – *ruota degli esposti* – „pamestinukų lange-lis“, įrengtas špitolės sienoje, atsiveriančioje į *Borgo Santo Spirito* gatvę). Dėl šių savo bruožų Romos Šv. Dvasios špitolė Viduramžiais tapo špitolių (li-goninių) atnaujinimo sąjūdžio centru, kurio įtaka reiškėsi ne tik Romoje ir Italijoje, bet ir daugelyje kitų Europos šalių, o per jas – netiesiogiai – ir ki-tuose žemynuose⁵. Tad neatsitiktinai pop. Pijus VI (1775–1799) šią špitolę yra pavadinęs „katalikiškos artimo meilės sostu“⁶.

Suprantama, kad visais laikais gydymo įstaigos buvo reikalingos finan-sinių resursų. Todėl šalia Romos kurijos teikiamos finansinės paramos, kitas svarbus šios špitolės pajamų šaltinis buvo į Romą atvykusių piligrimų pini-ginės aukos. Galimybė tokiu būdu parodyti savo artimo meilę buvo institu-cionalizuota. Į Romą atvykęs ir šioje įstaigoje apsilankęs piligrimas galėjo, sumokėjęs tam tikrą įnašą, įsirašyti į čia pat įsikūrusios Šv. Dvasios broli-jos narius ir pelnyti visuotinius atlaidus savo mirties valandai ir atlaidus už anksčiau išpažintas nuodėmes. Tokios atlaidų sąlygos buvo nurodytos brolijai suteiktoje pop. Eugenijaus IV 1446 m. kovo 25 d. privilegijoje. Šios privilegijos nuorašu ir prasideda minėtoji knyga (l. 1–1v). Mes negalime spręsti apie poveikį, kurį sukėlė minima privilegija, bet iš mums rūpimos knygos matyti, kad tikrai stiprų postūmį Šv. Dvasios brolijos populiarumui ir jos narių skaičiaus augimui suteikė kitas pop. Sikstas IV (1471–1484). Jis pats įstojo į šią broliją, o jo pavyzdžiu pasekė daugelis kardinolų ir Romos kurijos darbuotojų. Tai įvyko 1478 m. kovo 21 d.⁷ Tuo pačiu metu pop. Sikstas IV suteikė naujas indulgencijas brolijai ir jos nariams (l. 66–69). Pirmieji gausūs įrašai prasideda būtent nuo šių metų, o, ko gero, didžiausią kiekį pasiekė jubiliejiniais 1500 m.⁸

Todėl neatsitiktinai sklaidant šį rankraštį gaunama tam tikra visos ka-talikiškosios Europos, skubančios ar žvelgiančios į Romą, „nuotrauka“.

⁵ <http://sviluppo.homegate.it/sanTOSPIRITO3/storia.asp>.

⁶ Pietro De Angelis, *L'ospedale di Santo Spirito in Saxia: Biblioteca della Lancisiana*, t. 1: *Dalle origini al 1300*, (ser. *Collana di Studi Storici sull'ospedale di Santo Spirito e sugli ospedali Romani*, t. 20), Roma: Detti, 1960, p. 184; cit. iš: http://en.wikipedia.org/wiki/Ospedale_di_Santo_Spirito_in_Sassia.

⁷ *Liber fraternitatis Sancti Spiritus* (Ms. 328), l. 70.

⁸ Apytiksliais skaičiavimais, šioje knygoje įrašyta apie 10 000 asmenų (Halina Manikowska, „Źródła wrocławskie (i wrocławian dotyczące) do „wielkiego pielgrzymowania“ u schyłku Średniowiecza“, in: *Sobótka*, Wrocław, 2006, Nr. 1, p. 48.

Šioje knygoje XV a. antroje – XVI a. pirmoje pusėje savo pėdsakus paliko šimtai žmonių iš įvairių Italijos miestų ir Ispanijos, iš Airijos ir Anglijos, iš Prancūzijos ir Vokietijos, iš Vengrijos ir Lenkijos, iš Prūsijos bei Livonijos, ir, žinoma, šiek tiek ir iš LDK⁹. Čia galima rasti ir kardinolus, ir vyskopus, ir karalius. Pavyzdžio dėlei tarp pastarųjų galima paminėti Anglijos karalių Henriką VII, jo žmoną Elzbietą ir jo motiną Margaritą, Danijos karalių Joną, karalienę Kristiną ir jų pirmagimį sūnų Kristijoną, Prancūzijos karalių Karolį VIII, Škotijos karalių Jokūbą IV, Romos karalių Maksimilijoną I¹⁰. Tokia XV a. pabaigos – XVI a. pradžios Europos karalių gausa iš vienos pusės rodo, kad kaip tik tuo metu ši Romos Šv. Dvasios brolija buvo pasiekusi savo prestižo viršūnę, o iš kitos – tai vis dar konfesiniu požiūriu vieningos (katalikiškos) Europos ženklas. Be kardinolų, vyskupų ir karalių į broliją gausiai įsirašydavo ir žemesnio rango didikai, bajorai, kunigai, atvykę į Romą su savo giminėmis ar draugais, vienuoliai su viršininkais. Labai gausiai sutinkame ir pirklių, amatininkų su žmonomis ir vaikais.

Knygos turinį struktūruojantis principas yra alfabetinio pirmaeilisukumo principas, t. y. joje minimi asmenys (ar grupių lyderiai) surašomi toje knygos dalyje, kuri yra skirta tam tikra raide prasidedantiems vardams. Taigi „Jonai“ ar „Stanislovai“ bus susitelkę toje knygos dalyje, kuri skirta vardams, prasidedantiems atitinkamai raide „I“ ar „S“. Tačiau taip yra ne visur ir ne visada, kai kurie vardai pasitaiko įrašyti „ne savo vietoje“, bet tokių atvejų nėra palyginti daug. Dar reikia pažymėti, kad knyga nėra gry-

⁹ Lietuvoje apie šią Šv. Dvasios broliją turėjo būti žinoma bent jau nuo XV a. vidurio. S. C. Rowellas nurodo, kad garsas apie šią broliją LDK gyventojus galėjo pasiekti tarpininkaujant per LDK teritoriją keliavusiems Katalikų Bažnyčios dvasininkams (S. C. Rowell, „Was fifteenth-century Lithuanian Catholicism as lukewarm as sixteenth-century reformers and later commentators would have us believe“, in: *Central Europe*, Leeds, 2010, t. 8, Nr. 2, p. 90). Šiuo atžvilgiu geriausią liudijimą pateikia iš Romos į Vilnių 1456 m. atvykusių šios brolijos atstovų Vilniaus pranciškonams ir pranciškonėms išduota privilegija, pagal kurią Vilniaus pranciškonų vikarui ir jiems/joms buvo suteikta teisė išsirinkti sau nuodėmklausį, turintį teisę tam tikromis sąlygomis suteikti visuotinius atlaidus ir juos/jas priimti į Šv. Dvasios broliją; žr. *Kodeks Dyplomatyczny Katedry i Diecezji Wileńskieji*, t. 1: (1387–1507), wydali ks. Jan Fijałek i Władysław Semkowicz, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948, Nr. 225, p. 250–251 (1456-09-11).

¹⁰ Anglijos karalius Henrikas VII į šią broliją įstojo 1494 m. lapkritį (l. 73v); Danijos karališkąją šeimą į broliją įrašęs kapelionas Jonas tikslios datos nenurodė (l. 74); Škotijos karalius Jokūbas IV įstojo 1503 m. vasario 23 d. (l. 74v); Prancūzijos karalius Karolis VIII – 1495 m. birželio 4 d. (l. 78v); Maksimilijonas I – 1503 m. liepos 22 d. (l. 330). Reikia pažymėti, kad į Šv. Dvasios brolijos knygą karaliai ne patys įsirašė, bet tai padarė į Romą atvykę jų atstovai.

nai muziejinė vertybė. Ji, galima sakyti, ir toliau gyvena savo gyvenimą. Ypatingomis progomis įrašai joje yra atsiradę dar ir XX a. Kaip antai joje savo įrašą paliko Italijos karalienė Elena iš Montenegro, Šv. Dvasios špitolėje apsilankiusi 1934 m. kovo 13 d. (l. 177v). Tarpukario ir pirmaisiais pokario metais savo įrašus paliko keletas Romos merų, bet mums įdomiausias buvo popiežiaus šv. Jono Pauliaus II įrašas: *Cum benedictione Ioannes Paulus pp. II, 23 XII 1979* (l. 178).

Dauguma įrašų pateikia gana aiškius asmens tapatybės duomenis. Tiesa, yra tokių įrašų, kuriuose nurodyti tik vardai, be kilmės vietos ir profesijos, todėl, deja, tokie įrašai istorikui yra arba mažai informatyvūs, arba sunkiai „įkandami“. Nepaisant tokių pavienių „sausų“ įrašų, jų dauguma yra trafaretiniai ir juose pateikiamas asmens ir jo artimųjų (jei jie kartu atvykę) vardas, kilmės vieta (dažniausiai miestas ir vyskupija, kartais ir šalies pavadinimas) ir svarbiausias faktas – „įstojo į šią šventą Šventosios Dvasios broliją“. Tokie struktūriniai elementai neeliminavo individualaus pasisakymo galimybės, kuri dažniausiai būdavo realizuojama pamaldumą žyminčiomis frazėmis. Kai kuriuose įrašuose nurodoma ir dėl ko įstota: kaip antai dėl atlaidų pelnyto ir pan. Dauguma tokių įrašų padaryti savo ranka, absoliuti dauguma – išskyrus keletą įrašų itališkai – lotynų kalba. Dėl tokios žmonių gausos ir įvairovės knyga primena paleografijos atlasą, iš kurio matyti kaip kas kokiam Europos krašte kokia rašysena rašė. Rašysenų įvairovė, suprantama, didžiulė. Vieni įrašai – tiesiog kaligrafijos meno šedevrai, nors pasitaiko ir tokių, kurių vieta, regis, turėtų būti ano meto buhalterinėse sąskaitų knygose. Vis dėlto dauguma įrašų yra palyginti lengvai įskaitomi ir turbūt todėl neblogai reprezentuoja įstojimo į broliją momento svarbą.

Peržiūrėję visą knygą norime tikėtis, kad surinkome absoliučią daugumą įrašų, kurie žymi iš LDK kilusių žmonių Romoje paliktus pėdsakus¹¹.

¹¹ Reikia pažymėti, kad kai kurių kitų Europos šalių tyrėjai jau senokai yra išrinkę šioje knygoje esančias žinias apie savo kraštiečius ar tautiečius: dėl italų žr. Pietro De Angelis, *L'ospedale di Santo Spirito in Saxia*, t. 2: *Dal 1301 al 1500*, (ser. *Collana di Studi Storici sull'ospedale di Santo Spirito e sugli ospedali Romani*, t. 23), Roma: Detti, 1962; dėl vengrų žr. Vincze Bunyitay, *Liber confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe = A Római szentlélek-társulat anyakönyve 1446–1523*, (ser. *Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia*, ser. 1, t. 5), Budapest: Franklin-Társulat Könyvnyomdāja, 1889 (naujas leidimas: Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2000); dėl vokiečių žr. Karl Heinrich Schäffer, *Die deutschen Mitglieder der Heiliggeist-Bruderschaft zu Rom am Ausgang des Mittelalters*, (ser. *Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte*, t. 16), Paderborn: Schöningh, 1913. Taip pat žr. Krzysztof Rafal Prokop, „Liber Fraternitatis S. Spiritus et S. Mariae in Saxia de Urbe - Nie dostrzeżone źródło do badań nad przopografią późnośred-

Taigi ją peržiūrėjus išaiškėjo, kad pirmuoju lietuviu, įstojusiu į šią Romos Šv. Dvasios broliją, reikia laikyti žemaitį Aleksiejų iš Raseinių. Tai įvyko 1492 m. gegužės 5 d. (šeštadienį): „Aš, Aleksiejus, lietuvis iš Raseinių, iš Medininkų vyskupijos, įstojau į šią šventą Šventosios Dvasios broliją, esančią Romos Saksų kvartale, 1492 m. gegužės mėnesio 5 dieną“¹². Šį Aleksiejų tai pat galime laikyti ir vienu iš pirmųjų lietuvių piligrimų, atkeliavusių į Romą¹³. Į minėtąją broliją jis įsirašė savo paties ranka. Šis asmuo jau yra patekęs į Lietuvos tyrėjų akiratį, *Lietuvos katalikų dvasininkų XIV–XVI a.* žodyno rengėjai nurodo, kad Aleksiejus Andriejaitis Raseiniškis 1488 m. įsimatrikuo-liavo į Krokuvos universitetą, o 1497 m. rugsėjo 15 d. Krokuvos kanaunin-

niowiecznego Pomorza Zachodniego i Polski“, in: *Przegląd Zachodniopomorski, Szczecin*, 2004, t. 19, sąs. 2, p. 137–143.

¹² Dėl šios ir kitų lituanistinių žinių originalaus teksto žr. straipsnio priedą.

¹³ Atskiro dėmesio, kaip galimi piligrimai, nusipelnę ir tie LDK dvasininkai, apie kuriuos tiesiog žinoma, kad jie lankėsi Romoje – juk sunku įsivaizduoti, kad tarnybiniais reikalais į kurią atvykęs kunigas neaplankytų vienos ar kitos garsios Amžinojo Miesto šventovės. Vis dėlto prie piligrimų, mūsų nuomone, galima būtų priskirti tik tuos, kurių kelionės pirmaeilis tikslas buvo šventų vietų lankymas ir atlydai. Todėl čia galime paminėti diakoną Paulių Vilnietį, kuris 1455 m. apsilankęs Romoje prašė leidimo priimti kunigo šventimus (žr. Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, 2), Vilnius: Aidai, 2009, p. 319, Nr. 1860). Kažką bendra su piligrimyste galėjo turėti ir kunigas Jurgis Goštautas, 1476 m. apsilankęs Venecijoje ir Romos kurijoje (*Ibid.*, p. 184, Nr. 1037). Tarp pasauliečių atkreiptinas dėmesys į Stanislovą Sudivojaitį, kuris, Rimvydo Petrausko manymu, pats buvo nuvykęs į Romą atlydų suteikimo Deltuvos bažnyčiai reikalui (Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 300). Dar vieną LDK piligrimų srovę sudarė palankiai bažnytinės unijos atžvilgiu nusiteikę LDK rusėnai. Bene plačiausiai žinomas Aleksandro Soltano atvejis. Savo ilgus ir tolimos kelionės metu jis 1468 m. aplankė Romą (Anke Paravicini, Werner Paravicini, „Alexander Soltan ex Lithuania ritum grecorum sectans“: Eine ruthenisch-polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land 1467–1469“, in: *Zwischen Christianisierung und Europäisierung: Beiträge zur Geschichte Osteuropas und Früher Neuzeit. Festschrift für Peter Nitsche zum 65. Geburtstag*, hrsg. von Eckhard Hübner, Ekkehard Klug und Jan Kusber, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998, p. 390; taip pat žr. Rita Trimonienė, „Vakarų Europos valdovų rekomendaciniai raštai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero dvariškiui: Aleksandro Soltano politinės veiklos štrichai“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, Vilnius, 1996, t. 3, p. 101–119). Be to, norėtusi čia priminti dar vieną piligrimą iš LDK: jubiliejiniais 1475 m. Romoje apsilankė iš Kijevo (katalikų) vyskupijos teritorijos atvykęs bažnytinė unija priėmęs stačiatikių apeigų kunigas Paulius iš *Cizuuva* (nežinoma vietovė); žr. *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum horstorian illustrantia*, ed. Augustinus Theiner, t. 2: 1410–1572, Romae: Typis Vaticanis, 1861, p. 179–180, Nr. 221 (1475-01-12). Šį įvykį komentuoja: Борис Н. Флоря, *Исследования по истории Церкви: Древнерусское и славянское Средневековье*, Москва: ЦНЦ „Православная энциклопедия“, 2007, p. 245.

kas Mikalojus Vroblavskis jam suteikė viešojo apaštalinio notaro pareigas¹⁴. Taigi tikriausiai kaip tik tuo metu, kai jis buvo Krokuvos universiteto studentas, jis ir išsiruošė į piligriminę kelionę į Romą.

Pirmąją lietuvių (politine prasme) įstojusių į Šv. Dvasios broliją grupę galima būtų laikyti piligrimų būrį, kurį sudarė Kijevo vyskupas Baltramiejus Soloznickis (1495–1512) ir Naugarduko seniūnas Jurgis Pacevičius, kuris į Romą atvyko su žmona Anastasija, sūnumi Mikalojumi ir pastarojo vaikais¹⁵. Taigi šis įrašas liudija, kad į piligriminę kelionę buvo išsiruošusios trijų vienos šeimos – Pacevičių (Pacų) – kartų atstovai. Tai pirmas toks šiuo metu žinomas šeiminės tolimosios piligrimystės atvejis. Kijevo vyskupas Baltramiejus ir Pacevičiai į Šv. Dvasios broliją įstojo 1495 m. gegužės 27 d. (trečiadienį). Pastebėtina ir tai, kad į broliją jie įstojo praėjus dviem dienoms po to, kai pop. Aleksandras VI suteikė Baltramiejui proviziją į Kijevo vyskupo sostą¹⁶.

Šv. Dvasios brolijos knygoje ieškodami piligrimų iš LDK paliktų pėdsakų vylėmės, kad tokių aptiksime padarytų 1500 m., kai dėl jubiliejinių metų buvo sujudęs visas katalikiškasis pasaulis ir į mums rūpimą broliją gausiai įsirašinėjo žmonės iš įvairių šalių ir kraštų, ypač gausiai iš Vengrijos¹⁷. Deja, tokia mūsų viltis didžiąja dalimi nepasiteisino ir mums pavyko aptikti tik keletą ženklų, kurie galėtų liudyti apie piligrimų iš LDK aktyvumą Romoje apie 1500 m. Nors ir nesame tikri, bet mums įtarimą dėl galimų sąsajų su LDK sukėlė „sausas“ įrašas apie 1500 m. kovo 31 d. į broliją įstojusį Baltramiejų Komarą ir jo žmoną Elena bei sūnų Paulių¹⁸. Kur kas tikresniu 1500 m. jubiliejinių metų atgarsiu, kuris neabejotinai susijęs su LDK, reikia laikyti įrašą, padarytą Vilniaus katedros kanauninko ir kustodo Stanislovo, 1501 m. birželio 4 d. įstojusio į minėtą broliją drauge su savo tarnaitė Dorotė-

¹⁴ Vytautas Ališauskas ir kt., *op. cit.*, p. 42, Nr. 151.

¹⁵ Plg. Rimvydas Petrauskas, *op. cit.*, p. 139, 281; taip pat žr. *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979, t. 34/4, sąs. 103, p. 703–704 (Jerzy Wiśniewski). Įrašas apie Jurgį Pacevičių ir jo artimuosius buvo paskelbtas: Krzysztof Rafał Prokop, *op. cit.*, p. 141.

¹⁶ Plg. Krzysztof Rafał Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego XIV–XVIII w.: Szkice biograficzne*, Biały Dunajec–Ostróg: „Wołanie z Wołynia“, 2003, p. 32.

¹⁷ Apie 1500 m. užsirašė daugiau kaip 500 vengrų (Halina Manikowska, *op. cit.*, p. 47, išn. Nr. 8).

¹⁸ *Liber fraternitatis Sancti Spiritus* (Ms. 328), l. 119: *Bartholomaeus Komar cum uxore Elena et filio Paulo cum uxore intravit hanc sanctam confraternitatem die ultima Martii 1500*, – toliau ta pačia ranka: *Benedictus Gurun, uxor Agatha cum filio Augustino cum uxore Elisabeth, intravit hanc sanctam confraternitatem die ultima martii 1500*.

ja¹⁹. Taip pat akivaizdu, kad anaipol ne visi į Romą atvykdavę piligrimai įsirašydavo į šios brolijos narius. Taigi nenuostabu, kad tokių piligrimų pėdsakų galima aptikti visai kitokio pobūdžio istorijos šaltiniuose. Tikru piligrimu galima laikyti Rudaminos kleboną Vaclovą, kuris 1499 m. pabaigoje išsiruošė kelionėn į Amžinąjį Miestą. Prieš Kalėdas jis pasiekė Boloniją, tačiau jo žirgo nugarą balnas buvo tiek nutrynęs, kad toliau joti nebebuvo galima. Vaclovui teko prašyti Poznanės burmistrinės našlės Barbaros Kaininos pagalbos, kuri kaip tik tuo metu kartu su savo kelionės drauge Ona buvo pasiekusi Boloniją pakeliui į Romą. Jam buvo paskolintas Onos žirgas, o abi ponios toliau keliavo tame pačiame burmistrinės vežime. Nustekentą žirgą kunigas Vaclovas perdavė iš Romos Niurnbergo kryptimi vykusiems bernardinams. Savo žirgo jis daugiau nebematė, nes grįžtant iš Romos kunigo Vaclovo ir Poznanės ponijų keliai vėl išsiskyrė Bolonijoje. Ona atgavo savo žirgą, o Barbora kunigo Vaclovo nepriėmė į savo vežimą. Žinia apie šią kunigo Vaclovo piligrimystę išliko tik todėl, kad jis, 1500 m. vasario pabaigoje kažkaip (per Niurnbergą, kur nerado savo žirgo) pasiekęs Poznanę, tenykščiam bažnytiniam teismui pasiskundė dėl tariamo Barbaros Kaininos patarimo paskolinti savo žirgą bernardinams ir esą jos netesėto pažado užvežti jį į Niurnbergą²⁰. Ko gero, dar vienu 1500 jubiliejinių metų piligrimu galime laikyti Vilniaus mansionarijų Rapolą. 1500 m. rudenį atvykęs į Romą, jis kreipėsi į Apaštališkąją penitenciariją prašydamas jam išduoti *litterae confessionales* (rašta, suteikdavusį teisę pasirinkti nuodėmklausį savo nuožiūra)²¹.

1503 m. rugsėjo 17 d. (sekmadienį) į šią broliją įstojo iš Krokuvos į Lietuvą atsikėlęs ir Ščiučino parapijoje klebonavęs kun. Mikalojus Mikalojaitis (l. 334). Mūsų nuomone, jis dar nebuvo fiksuotas *Lietuvos katalikų dvasinin-*

¹⁹ Mūsų nuomone, šis kanauninkas tapatintinas su Stanislovu Vilniečiu (žr. Vytautas Ališauskas ir kt., *op. cit.*, p. 362–363, Nr. 2190).

²⁰ Jacek Wiesiołowski, *Jak poznańska burmistrzowa ze swą krawcową do Rzymu na jubileusz 1500 r. pielgrzymowała*, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2010, p. 17, 19, 96–97; *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, edidit Bolesław Ulanowski, t. 2: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioeceseum Gneznensis et Poznaniensis (1403–1530)*, (ser. *Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, t. 16), Cracoviae: Sump-tibus Academiae Litterarum Cracoviensis, 1902, p. 698–699, Nr. 1550 (1500-02-28).

²¹ *Penitenzieria Apostolica. Archivio storico. Fondas: Registri matrimonialium et diversorum*, t. 49, l. 790v: *Raphaelus, mansionarius in Vilna, presbyter Posnaniensis diocesis, petitur sibi litteras confessionales in forma ‚Fervens‘, de gracia Apostolica concedi* (Roma, 1500-11-21). Galbūt šį Rapolą galima būtų tapatinti su iš vėlesnių laikų žinomu Vilniaus kanauninku Rapolu Choteckiu (žr. Vytautas Ališauskas ir kt., *op. cit.*, p. 346, Nr. 2051).

ky žodyne. Tais pačiais metais, tik vienuolika dienų vėliau (rugsėjo 28 d. ketvirtadienį) į Romos Šv. Dvasios broliją atvyko ir į ją įstojo, ko gero, didžiausias piligrimų iš LDK būrys²². Jį sudarė Gardino seniūno vietininkas (*vicegerens*) Petras²³, Gardino vartininkas (*portulanus*, vartininkas, durininkas) Stanislovas²⁴ su savo teisėta žmona Dorotėja, Plocko vyskupijos kunigas Jonas iš Viznos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaro virtuvininkas Petras Aleknaitis²⁵ su savo teisėta žmona (vardas nenurodytas)²⁶. Taigi šią

²² Kaip matyti iš teksto, jų visų įstojimą liudijantis įrašas padarytas ne kurio nors vieno iš jų ranka (žr. priedą). Taip pat pastebėtina, kad metų data „1503“ užrašyta palyginti konservatyviai: čia arabiškas skaitmuo „5“ užrašyta taip, kad jis panašus į šiuolaikinių „7“ (tik be kryžmos). Nors tokia penketo grafinė išvaizda buvo būdinga XV a. (žr., pvz., Władysław Semkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków: Universitas, 2002, p. 438.), bet absoliučioje daugumoje kitų XV a. pabaigoje ir XVI a. pradžioje darytų įrašų esantys penketai visai panašūs į šiuolaikinius). Atsižvelgiant į tai, tikėtina, kad šį įrašą padarė vienas iš šių LDK piligrimų palydovų.

²³ Taip jis įvardijamas *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1491–1504)*, parengė Darius Antanavičius ir Rimvydas Petrauskas, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007, p. 122–123. Pastebėtina, kad šis pareigūnas neminimas *Urządniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego: Spisy*, t. 2: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją Andrzeja Rachuby, Warszawa: DiG, 2009.

²⁴ Frazė *portulanus Grodnensis* nėra pakankamai skaidri. Januszo Sondelio parengtame lotynų–lenkų kalbų žodyne pirmoji žodžio *portulanus* reikšmė nurodoma „odźwierny“, t. y. „durininkas“ (žr. Janusz Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków: Universitas, 2009, p. 763). Tačiau bėda ta, kad tuo laikotarpiu durininkai buvo didžiojo kunigaikščio dvaro žmonės (dvarionys) ir todėl (dažniausiai) tokios jų pareigos apibūdinamos pagal valdovą (tipiškai *одверный господарьский*), o ne pagal konkretų dvarą. Todėl atkreiptinas dėmesys į tai, kad tame pačiame žodyne antroji žodžio *portulanus* reikšmė – „vartų sargas“ (pastarąją reikšmę pirmiau negu *odźwierny* pateikia: *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 7: (P–Q), pod redakcją Krystyny Weyssenhoff-Brożkowej, Kraków: Polska Akademia Nauk, 1992–2001, st. 781: „wrotny, odźwierny; ianitor, ostiarius“). Jei mūsų spėjimas pasitvirtintų, kad šis Stanislovas galėtų būti Gardino vartininku (*wrotny, worotny*), tokiu atveju jis būtų pirmasis šiandien žinomas tokias pareigas ėjęs asmuo (plg. *Urządniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego: Spisy*, t. 2, p. 356–357). Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad iš pastarajame leidinyje pateikiamų duomenų matyti, jog kai kurie Gardino vartininkai ėjo ir Ldk durininkų pareigas. Galbūt XVI a. pradžioje „vartininko“ ir „durininko“ funkcijos nebuvo išsiskyrusios ir todėl, nesant papildomų duomenų apie šį Stanislovą, mums ir keblu nuspręsti kuo jis yra buvęs iš tikrųjų.

²⁵ Žr. Rimvydas Petrauskas, *op. cit.*, p. 139, 143–144; taip pat žr. S. C. Rowell, *op. cit.*, p. 90.

²⁶ Tiesa, dar galima pastebėti, mūsų manymu, keistoką dalyką – pabrėžtinai akcentuojamą teisėtą žmonių faktą. Absoliučioje daugumoje mūsų skaitytų įrašų šioje knygoje jei nurodoma žmona, tai tiesiog paminima, kad tai žmona, nurodomas jos vardas, ir viskas. Todėl toks labiau teisės aktams būdingas santuokos teisėtumo pabrėžimas leidžia spėti,

grupę sudarė trys LDK bajorai, dvi jų žmonos ir vienas kunigas. Juos, be abejo, turėjo lydėti jų palyda (tarnai), kurių kiekis ir vardai mums taip ir lieka nežinomi. Kun. Jonas tikrai turėjo būti susijęs su šiais LDK bajorais, nes drauge su jais į draugiją įsirašė tą pačią dieną. Daugiau jo sąsajų su žmonėmis iš LDK (kol kas) nepavyko aptikti. Labai tikėtina, kad su šia piligrimų grupe buvo susijęs ir Ščiučino klebonas Mikalojus – klebonavęs netoli Gardino, jis į Šv. Dvasios broliją įstojo tik vienuolika dienų anksčiau.

1503 m. piligrimų grupė, įstojusi į Romos Šv. Dvasios broliją, buvo paskutiniai LDK žmonės, kurių paliktus pėdsakus pavyko aptikti minėtoje knygoje. Pabaigoje reikėtų padaryti ir tam tikras išlygas bei savikritiškus pastebėjimus. Išrinkti ir priede skelbiami su žmonėmis iš LDK susiję įrašai liudija realiai įvykusias piligrimines keliones į Romą. Tačiau reikia pripažinti, kad šių įrašų liudijimo galia nevienoda. Stipriausi, be jokios abejonės, yra tie įrašai, kurie įrašyti savo ranka (*manu propria*) ir byloja pirmu asmeniu. Šiuo atžvilgiu iš čia pateikiamų įrašų patys „stipriausi“ – tai Aleksejaus iš Raseinių ir Vilniaus katedros kustodo Stanislovo palikti įrašai, kuriuos galima laikyti savotiškais egodokumentais²⁷. Antra vertus, istoriografijoje pastebima, kad dalis žmonių į Romos Šv. Dvasios brolijos knygą buvo įrašyti per tarpininkus (*per procura*). Tais atvejais, kai tarpininkas nenurodė savo vaidmens ir mes neturime papildomų duomenų apie vieno ar kito asmens buvimą Romoje, negalime būti absoliučiai tikri, ar tikrai įrašė minimas žmogus/žmonės įstojo į broliją atvykę į Romą, ar tuo bus pasirūpinę neišvykdami iš savo šalies ar miesto²⁸. Vis dėlto, bent jau kalbant apie LDK, reikia prisiminti, kad Vilniaus pranciškonai nuo 1456 m. turėjo teisę tam tikromis sąlygomis priimti naujus narius į Šv. Dvasios broliją, todėl iš LDK kilusių žmonių vardų įrašymas į šią konkrečią knygą jiems patiems neatvykus į Romą būtų sunkiai suprantamas. Kam to reikėtų, jei tuos pačius atlaidus ir malones galėtum gauti apsilankęs Vilniuje? Taip pat reikia pastebėti, kad nagrinėjant šiuos duomenis ir gretinant juos su kitų Europos šalių (pavyzdžiui, Vokietijos) žmonių paliktais pėdsakais, negalime kalbėti apie „masinį“ LDK gyventojų užsirašinėjimą į šią broliją. Todėl santykinį įrašų su žmonių iš LDK vardais retumą esame linkę vertinti kaip papildomą ar-

kad galbūt šie LDK piligrimai, atvykę į Romą, turėjo ir kokių nors kitų (teisinių) reikalų sprendimo tikslų.

²⁷ Pastaruoju metu šios rūšies šaltiniams skirtas specialus leidinys: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Straipsnių rinkinys, sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

²⁸ Halina Manikowska, *op. cit.*, p. 48–49.

gumentą, leidžiantį juos laikyti piligrimais, asmeniškai atvykusiais į Romą. Taigi visi šie mūsų pastebėti piligrimai iš LDK (13 ir dar nežinomas skaičius Romoje apsilankusių Mikalojaus Pacevičiaus vaikų bei LDK bajorus lydėjusių tarnų) į šią broliją įstojo vienuolikos metų laikotarpiu (1492–1503). Jis beveik sutampa su Ldk Aleksandro valdymo laikotarpiu, kuris į Lietuvą įnešė politinio, socialinio ir, be abejo, religinio gyvenimo naujovių²⁹. Tuo metu, kai Kristupas Kolumbas keliavo atrasti kelio į Indiją, o atrado Naująją Pasaulį, lietuvis iš Raseinių Aleksiejus vyko atrasti Romos.

²⁹ Žr. straipsnių rinktinę *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*, sudarytoja Daiva Steponavičienė, atsakingasis redaktorius Rimvydas Petrauskas, Vilnius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2007. Apie XV–XVI a. pradžios katalikų religinį gyvenimą žr. S. C. Rowell, *op. cit.*, p. 86–104; S. C. Rowell, „Kaip šaukė, taip ir atsiliepė: XV a. lietuvių katalikų gyvenimas ir pagonybės liekanų mitas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis: Mokslinių straipsnių rinkinys*, Skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012, p. 295–310.

PRIEDAS

Liber fraternitatis Sancti Spiritus

Biblioteca Lancisiana Ms. 328

[...] [l. 2] In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Incipit liber fraternitatis Sancti Spiritus et Sancte Marie in Saxia de Urbe et omnes qui sunt de hac sancta confraternitate vel se scribere facient consequuntur plenariam remissionem omnium peccatorum suorum in mortis articulo, et quod in ingressu confraternitatis ipsius possint etiam in reservatis de preteritis pro semel absolvi, solutis tamen primo tribus ducatis et annuatim uno grosso, quorum decem faciunt unum ducatum, pro sustentatione pauperum, egrotantium et proiectorum dicti hospitalis, sicut apparet in privilegio domini Eugenii pape Quarti exscripto in antecedenti folio huius libris. [...]

[l. 89v] Reverendus pater dominus dominus Bartholomeus, episcopus Kiowien-
sis, intravit hanc sanctam confraternitatem die 27 mensis maii anno 1495. [...]

[l. 114v] Ego Alexius, lithuanus de Rosseynii, diocesis Medniensis, intravi
hanc sanctam confraternitatem hospitalis Sancti Spiritus in Saxia de Urbe die quin-
ta mensis maii 1492. [...]

[l. 201v] Georgius Paczewicz, palatinus in Nowgrodek in Lythwaniie [], et Anas-
tasia, uxor sua, et Nicolaus filius una cum pueris suis intrarunt hanc sanctam confraternitatem die 27 maii anno 1495. [...]

Nicolaus Nicolai clericus Cracovien diocesis Ecclesie parochialis in Scuzcuzin rector
 Vlnens diocesis intravit hanc confraternitatem Sancti Spiritus die decima septima
 Mensis septembris Anno salutis millesimo quingentesimo tercio
 Petrus nobilis vicegerens Grodnensis diocesis Vylnensis intravit in hanc sanctam
 confraternitatem dicti hospitalis Sancti Spiritus in Saxia de Urbe die 28 septembris Anno 1703
 Stanislaus portulanus Grodnensis una cum Dorothea uxore sua legitima intravit in hanc
 sanctam confraternitatem dicti hospitalis Sancti Spiritus de Saxia Urbe die eadem 28 septembris Anno
 eodem
 Iohannes de Vyzna presbyter Placensis diocesis intravit in hanc sanctam confraternitatem
 dicti hospitalis Sancti Spiritus in Saxia de Urbe etc. die 28 eiusdem Anno etc. 1703
 Nobilis Petrus Olechnowycz Vylnensis diocesis cum sua legitima uxore intraverunt in hanc
 sanctam confraternitatem dicti hospitalis Sancti Spiritus de Saxia Urbe die 28 septembris

[l. 334] Nicolaus Nicolai, clericus Cracoviensis diocesis, ecclesię parochialis in Scuzcuzin rector, Vlnensis diocesis, intravit hanc confraternitatem Sancti Spiritus die decima septima mensis septembris Anno Salutis millesimo quingentesimo tercio.

Petrus, nobilis, vicegerens Grodnensis, diocesis Vylnensis, intravit in hanc sanctam confraternitatem dicti hospitalis Sancti Spiritus in Saxia de Urbe die 28 septembris anno 1503.

Stanislaus, portulanus Grodnensis, una cum Dorothea uxore sua legitima [!], intravit in hanc sanctam confraternitatem dicti hospitalis Sancti Spiritus de Saxia Urbe die eadem 28 septembris anno eodem.

Iohannes de Vyzna, presbyter Placensis diocesis, intravit in hanc sanctam confraternitatem dicti hospitalis Sancti Spiritus in Saxia de Urbe etc. die 28 eiusdem anno etc. 1503.

Nobilis Petrus Olechnowycz, Vylnensis diocesis, cum sua legitima [!] uxore intraverunt in hanc sanctam confraternitatem dicti hospitalis Sancti Spiritus de Saxia Urbe die 28 septembris. [...]

Ego magister Stanislaus, canonicus et custos
 ecclesie cathedralis vlnens una cum famula mea
 Dorothea hanc benedictam confraternitatem die 4 iunii
 Anno Domini millesimo quingentesimo primo intravi. Sit
 nomen Domini benedictum

[l. 413v] Ego magister Stanislaus, canonicus et custos ecclesie cathedralis Vlnensis, una cum famula mea Dorothea hanc benedictam confraternitatem die 4 iunii A. D. millesimo quingentesimo primo intravi. Sit nomen Domini benedictum. [...]

THE MEMBERS OF THE HOLY SPIRIT FRATERNITY
IN ROME FROM LITHUANIA IN 1492–1503

Darius Baronas

Summary

This paper deals with the pilgrims who arrived in Rome from the Grand Duchy of Lithuania at the turn of the 15th and 16th centuries. The information was collected from the manuscript book *Liber fraternitatis Sancti Spiritus* (Ms. 328) kept at the Biblioteca Lancisiana. Here we present the results of our research carried out *de visu* from cover to cover. We hope that we have succeeded in tracking down all the most relevant material dealing with the people from the Grand Duchy who joined the Holy Spirit fraternity from 1492 to 1503. The first known such pilgrim is a Lithuanian named Alexius, coming from Raseiniai in Žemaitija (Western Lithuania), the last were a group of pilgrims made up of nobles coming from the Grodna (in present-day Belarus) region. We have identified no less than 13 pilgrims plus an unknown number of children (servants attending their lords must be assumed, but there is no trace of them left in written record). All in all, these pilgrims from the Grand Duchy included one Roman Catholic bishop (Bartholomew of Kiev), one canon of the Vilnius cathedral chapter (Stanislaus), one parish priest (Nicolaus of Shchuchin), one cleric (Alexius), five members of nobility and at least four of their wives. They were, to be sure, not the only ones from Lithuania who reached Rome in the period under consideration, but perhaps it is no accident to find them in such numbers joining the Roman Holy Spirit fraternity at a time when lay and priestly piety reached new heights in Lithuania. Stressing the need to conduct further research aimed at identifying the pilgrims to Rome from the Grand Duchy of Lithuania, we have decided to publish all the gathered material in the appendix to this paper.